

สปพส.
สำนักงานส่งเสริมวิสาหกิจ

• United States

การประชุมวิชาการระดับชาตินานาชาติ การพัฒนาชุมชนที่ยั่งยืน มหาวิทยาลัยขอนแก่น ครั้งที่ 5 ประจำปี 2558

"อนาคตของการพัฒนาชุมชน
สู่ความมั่นคง มั่งคั่ง ยั่งยืน
ในประชาคมอาเซียน"

24-25 ธันวาคม 2558

ณ โรงแรมเซ็นทารา แอนด์ คอนเวนชันเซ็นเตอร์ จังหวัดขอนแก่น

	หน้า
F14 การมีส่วนร่วมในกำลังแรงงานของผู้สูงอายุไทย กรณีศึกษาผลกระทบจากเงินสงเคราะห์เพื่อการยังชีพสำหรับผู้สูงอายุและปัจจัยแวดล้อม นายวิญ สัมผัส	153
F15 การมีส่วนร่วมของชุมชนเพื่อพัฒนาคุณภาพชีวิตผู้สูงอายุ นางสาวจริญญา วงษ์พรหม	154
F16 การเสริมสร้างสุขภาวะและเครือข่ายทางสังคมเพื่อพัฒนาคุณภาพชีวิตผู้สูงอายุในชุมชนอีสาน นางสาวณัฐมน ศรีรังชัย	155
ภาคโปสเตอร์	
P051 การศึกษาลวดลายล้านนา ภายในวัดปราสาท จังหวัดเชียงใหม่ เพื่อประยุกต์เป็นแฟ้มภาพกฤตศิลป์ นางสุดธิดา นิ่มนวล	156
P052 การย้อมผ้าทอชนแกะด้วยเมล็ดกาแฟ นางสาวณัฐนิศา โกมลศิริโชค	157
P053 ความเชื่อของผู้ป่วยหลังจากการรักษาโรคกระดูกจากอุบัติเหตุกับหมอน้ำมนต์พื้นบ้าน: ศึกษาเฉพาะผู้ป่วยที่รักษากับนายประเสริฐ ผลาพฤษ นายวรวัฒน์ ทิพจ้อย	158
P054 การศึกษาการดำรงอัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์ของชาวผู้ไทบ้านถ่อนนาแลบ ตำบลบ้านถ่อน อำเภอบ้านดุง ในจังหวัดอุดรธานี ผู้ช่วยศาสตราจารย์นวรรตน์ บุญภิกุล	159
P055 การสร้างสรรค์เครื่องประดับลูกปัดเซรามิกเพื่อประกอบแฟชั่นการแต่งกาย นางอภิญญา วิไล	160
P057 การวิเคราะห์ระบบอุปถัมภ์ของพระสงฆ์กับองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ดร.ฤทธิชัย แกมมณาค	161
P058 ภาวะผู้นำทางจริยธรรมตามหลักธรรมพรหมวิหาร 4 สำหรับผู้บริหารสถานศึกษา สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษา กาฬสินธุ์ เขต 3 นายสุนันท์ เสนารัตน์	162
P059 การพัฒนาการอ่านภาษาอังกฤษเพื่อความเข้าใจโดยใช้กิจกรรมแผนที่ความคิด ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 2 โรงเรียนบ้านนาดีสร้างบง อำเภอกุมภวาปี จังหวัดอุดรธานี นางสาวปิยนุช โทม	163
P060 การพัฒนารูปแบบการจัดการเรียนรู้โดยเทคนิคกลุ่มเพื่อนช่วยเหลือเพื่อน เป็นรายบุคคล (Team Assisted Individualization: TAI) ร่วมกับผังมโนภาพ เพื่อพัฒนาผลสัมฤทธิ์ทางการเรียน กลุ่มสาระการเรียนรู้วิทยาศาสตร์ สำหรับนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 5 นางนันทิมา หนูเทพ	164

การวิเคราะห์ระบบอุปถัมภ์ของพระสงฆ์กับองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น An Analysis of Patronage System of the Sangha and Local governments

ดร.ฤทธิชัย แกมมณาค (Dr. Rittichai Kamnak)* นางสุภัชชา พันเลิศพาณิชย์ (Mrs. Supatchar Patloespranich)**

บทคัดย่อ

จากการศึกษาวิจัยเรื่อง การวิเคราะห์ระบบอุปถัมภ์ของพระสงฆ์กับองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นมีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาระบบอุปถัมภ์ของพระสงฆ์กับองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นด้านการเมือง สังคมและวัฒนธรรม ศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างระบบอุปถัมภ์ของพระสงฆ์กับองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นด้านการเมือง สังคมและวัฒนธรรมและเสริมสร้างความร่วมมือระหว่างพระสงฆ์กับองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นด้านการเมือง สังคมและวัฒนธรรมโดยใช้กลุ่มตัวอย่างจำนวนทั้งสิ้น ๓๔ รูป/คน

สำหรับพระสงฆ์ พบว่า ด้านการเมืองนักการเมืองบางท่านเป็นลูกศิษย์ของพระสงฆ์,ในงานประจำปี หรืองานเทศกาลต่างๆมักมีนักการเมืองเข้ามาให้ความสนับสนุนจัดงาน ด้านสังคมพระสงฆ์มีส่วนร่วม เสนอความคิดเห็นและความเดือดร้อนของประชาชนในชุมชนเพื่อหาวิธีแก้ปัญหาด้านวัฒนธรรมมีพระสงฆ์ ให้ความร่วมมือร่วมใจอย่างจริงจังในการสร้างจิตสำนึก สร้างความตระหนัก ความรับผิดชอบแก่ประชาชน ต่อการอนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรมท้องถิ่นเพื่อประโยชน์อย่างยั่งยืนและมีส่วนร่วมส่งเสริมให้ประชาชนรู้จักวางแผนการใช้ศิลปวัฒนธรรมท้องถิ่นอย่างชาญฉลาด

สำหรับประธานชุมชนพบว่าด้านการเมืองในงานประจำปี หรืองานเทศกาลต่างๆ มักมีนักการเมืองเข้ามาให้ความสนับสนุนจัดงานด้านสังคมพระสงฆ์มีส่วนร่วม เสนอความคิดเห็นและความเดือดร้อนของประชาชนในชุมชนเพื่อหาวิธีแก้ปัญหาด้านวัฒนธรรมมีพระสงฆ์มีส่วนร่วมส่งเสริมให้ประชาชนรู้จักวางแผนการใช้ศิลปวัฒนธรรมท้องถิ่นอย่างชาญฉลาด

คำสำคัญ : “ระบบอุปถัมภ์, พระสงฆ์, องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น”

*ดร.ฤทธิชัย แกมมณาค สาขาวิชารัฐประศาสนศาสตร์ คณะสังคมศาสตร์ วิทยาลัยสงฆ์เชียงราย

**นางสุภัชชา พันเลิศพาณิชย์ นักวิจัยอิสระ

การวิเคราะห์ระบบอุปถัมภ์ของพระสงฆ์กับองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น
An Analysis of Patronage System of the Sangha and Local governments

ดร.ฤทธิชัย แกมนาค (Dr. Rittichai Kamnak)* นางสุภัชชา พันเลิศพาณิชย์ (Mrs. Supatchar Patloespranich)**

บทคัดย่อ

จากการศึกษาวิจัยเรื่อง การวิเคราะห์ระบบอุปถัมภ์ของพระสงฆ์กับองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นมีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาระบบอุปถัมภ์ของพระสงฆ์กับองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นด้านการเมือง สังคมและวัฒนธรรม ศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างระบบอุปถัมภ์ของพระสงฆ์กับองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นด้านการเมือง สังคมและวัฒนธรรมและเสริมสร้างความร่วมมือระหว่างพระสงฆ์กับองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นด้านการเมือง สังคมและวัฒนธรรมโดยใช้กลุ่มตัวอย่างจำนวนทั้งสิ้น ๓๔ รูป/คน

สำหรับพระสงฆ์ พบว่า ด้านการเมืองนักการเมืองบางท่านเป็นลูกศิษย์ของพระสงฆ์,ในงานประจำปี หรืองานเทศกาลต่างๆ มักมีนักการเมืองเข้ามาให้ความสนับสนุนจัดงาน ด้านสังคมพระสงฆ์มีส่วนร่วม เสนอความคิดเห็นและความเดือดร้อนของประชาชนในชุมชนเพื่อหาวิธีแก้ปัญหาด้านวัฒนธรรมมีพระสงฆ์ ให้ความร่วมมือร่วมใจอย่างจริงจังในการสร้างจิตสำนึก สร้างความตระหนัก ความเป็นมิตรต่อกันประชาชน ต่อการอนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรมท้องถิ่นเพื่อประโยชน์อย่างยั่งยืนและมีส่วนร่วมส่งเสริมให้ประชาชนรู้จักวางแผนการใช้ศิลปวัฒนธรรมท้องถิ่นอย่างชาญฉลาด

สำหรับประธานชุมชนพบว่าด้านการเมืองในงานประจำปี หรืองานเทศกาลต่างๆ มักมีนักการเมืองเข้ามาให้ความสนับสนุนจัดงานด้านสังคมพระสงฆ์มีส่วนร่วม เสนอความคิดเห็นและความเดือดร้อนของประชาชนในชุมชนเพื่อหาวิธีแก้ปัญหาด้านวัฒนธรรมมีพระสงฆ์มีส่วนร่วมส่งเสริมให้ประชาชนรู้จักวางแผนการใช้ศิลปวัฒนธรรมท้องถิ่นอย่างชาญฉลาด

ABSTRACT

The objectives of an analysis on patronage system of monks and local administrative organization (LAO) were to study patronage system of monks and LAO in the aspects of politics, society and culture, to study relationship between monks and LAO in aspects of politics, society and culture, and to foster coordination between monks and LAO in terms of politics, society and culture.

Referring to study on patronage system of monks and LAO concerning monks in term of politics, it was found that some politicians were monk disciples. They regularly supported annual festivals and other activities. For society aspect, monks gave suggestions and problem solving for locals. For culture aspect, monks actively created awareness, conscience, and responsibility among locals to preserve their precious culture and tradition for sustainable benefits and promoting locals to make an effective plan for using local culture and tradition.

For local leaders in aspect of politics, the findings revealed that politicians regularly supported social events. For society aspect, monks gave suggestions and problem solving for locals. For culture aspect, monks involved with making an effective plan for using local culture and tradition.

คำสำคัญ : “ระบบอุปถัมภ์, พระสงฆ์, องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น”

Key Words :Patronage System, Monks, Local Administrative Organization

*ดร.ฤทธิชัย แกมนาค สาขาวิชารัฐประศาสนศาสตร์ คณะสังคมศาสตร์ วิทยาลัยสงฆ์เชียงราย

**นางสุภัชชา พันเลิศพาณิชย์ นักวิจัยอิสระ

บทนำ

สังคมประกอบด้วยคนที่อยู่ร่วมกันเป็นจำนวนมากและมีการติดต่อและปฏิสัมพันธ์ระหว่างกัน ทำให้อาจจะเกิดการขัดแย้งหรือเกิดความสัมพันธ์ที่เป็นปัญหาระหว่างกันขึ้นได้ วิธีการที่จะทำให้คนเหล่านี้อยู่ด้วยกันในสังคมได้อย่างเป็นระเบียบเรียบร้อยและเกิดความสงบสุขได้นั้น ทุกคนจะต้องรู้สถานภาพ บทบาท และหน้าที่ของตนเอง พลเมืองทุกคนไม่อาจดำรงสถานภาพทางสังคมได้ตามที่ตนพอใจ เช่น การตั้งตนเองเป็นสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรโดยไม่ได้ทำการคัดเลือกตามกฎหมายที่กำหนดนั้นๆ การกระทำนี้จะไม่สามารถกระทำได้ เนื่องจากการตกลงยินยอมร่วมกันของสมาชิกในสังคม โดยกำหนดคุณสมบัติของผู้ที่จะดำรงสถานภาพนั้นๆ ไว้ ดังนั้นผู้ที่ขาดคุณสมบัติตามกฎหมายจึงไม่สามารถดำรงสถานภาพนั้นได้ประชาชนทุกคนจึงต้องปฏิบัติตามคุณสมบัติที่สถานภาพและบทบาทนั้นๆ กำหนดไว้ เช่น หากต้องมีสถานภาพเป็นประธานชุมชน กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน สมาชิกสภาผู้แทนราษฎร สมาชิกวุฒิสภา รัฐมนตรี นายกรัฐมนตรี หรือพระสงฆ์ จะต้องบำเพ็ญประโยชน์ต่อส่วนรวม ซื่อสัตย์สุจริต เพื่อที่จะได้รับการเลือกตั้งจากประชาชนให้เป็นผู้นำในระดับต่างๆ กันไป

การประเทศไทยได้มีการเปลี่ยนแปลงการเมืองการปกครองในเมื่อ ปี พ.ศ. 2475 จากระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์อันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นผู้ปกครองประเทศมาเป็นระบอบประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุขถือได้ว่าเป็นจุดเริ่มต้นของการเปลี่ยนแปลงทางการเมืองของประเทศไทยซึ่งได้นำเอาระบอบประชาธิปไตยมาเป็นระบอบการปกครองประเทศโดยพัฒนามาจากโลกเสรีตะวันตกอันเปิดโอกาสให้สังคมเป็นผู้กำหนดและควบคุมรัฐซึ่งผ่านการออกแบบโครงสร้างทางอำนาจจากกลุ่มชนชั้นนำของสังคมไทยด้วยการอาศัยมรดกตกทอดจากระบบการเมืองการปกครองแบบดั้งเดิมที่เป็นระบบไพร่ระบบขุนนางระบบศักดินาหรือเรียกว่า “ระบบอุปถัมภ์” ที่ได้รับการถ่ายทอดมาในรูปแบบของวัฒนธรรมประชาธิปไตยเชิงอุปถัมภ์อันเป็นเอกลักษณ์ของสังคมไทยที่แตกต่างไปจากระบอบประชาธิปไตยในสังคมตะวันตกที่ได้มีการยึดถือใน

หลักของสิทธิหน้าที่เสรีภาพและความเสมอภาคในด้านต่างๆ (เสกสรรค์ ประเสริฐกุล, 2537)

ตลอดระยะเวลา 20 ปีความเปลี่ยนแปลงของสังคมไทยเจริญรุดหน้าอย่างรวดเร็วทั้งในด้าน เศรษฐกิจ สังคม และการรับรู้ข่าวสาร(สำนักงานเลขาธิการสภาผู้แทนราษฎร, 2537)นักการเมืองท้องถิ่นต้องทำงานและประสานงานกับชุมชนทั้งในเมืองและชุมชนชนบท รวมถึง บ้าน วัด และโรงเรียน โดยให้มีส่วนร่วมในการทำงานท้องถิ่นในลักษณะจัดสรรงบประมาณเพื่อจัดกิจกรรมทางการเมืองและกิจกรรมทางศาสนาผ่านองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น เช่น องค์การบริหารส่วนจังหวัด เทศบาล และองค์การบริหารส่วนตำบล การทำงานร่วมกันระหว่างองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นกับชุมชนที่มีผู้นำและวัดที่มีพระสงฆ์เป็นผู้มีอำนาจหน้าที่ในการจัดกิจกรรมเกี่ยวกับวัดทำให้เกิดทั้งความร่วมมือ ความขัดแย้งและอำนาจที่ทับซ้อนกันระหว่างประธานชุมชนกับพระสงฆ์ ทั้งในสังคมชนบทและสังคมเมือง ในสังคมชนบทอำนาจของพระสงฆ์ขึ้นอยู่กับบริบททางสังคมที่ประกอบด้วย ความสัมพันธ์ระดับเครือญาติ

ระบบอุปถัมภ์ และวัฒนธรรมชุมชนที่พระสงฆ์ที่เป็นเจ้าอาวาสหรือพระสงฆ์ที่มีตำแหน่งบารมี คนนับหน้าถือตาคนในชุมชนในความเคารพ ยกย่องกันต่อๆมามีบทบาทหน้าที่เป็นผู้นำสงฆ์มีอำนาจในการตัดสินใจเกี่ยวกับกิจกรรมทางศาสนาที่ต้องร่วมมือกับนักการเมืองในองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นจนทำให้เกิดความสัมพันธ์ทับซ้อนอำนาจในระบบอุปถัมภ์ซึ่งเป็นความสัมพันธ์ของบุคคลที่มีสถานะแตกต่างกันแต่มีผลประโยชน์ร่วมกันจะด้วยความเต็มใจหรือไม่เต็มใจก็ตามซึ่งในลักษณะดังกล่าวนี้ถือได้ว่าเป็นความสัมพันธ์ส่วนบุคคลเพื่อสร้างเครือข่ายในการทำกิจกรรมด้านการเมืองนั่นเองระบบอุปถัมภ์จึงเป็นเรื่องที่ปรากฏเป็นจริงและเป็นสิ่งที่มีอยู่ในสังคมไทยที่มีบุคคลที่ต่างชนชั้นเป็นตัวเชื่อมทั้งนี้เพื่อแสวงหาอำนาจและผลประโยชน์ร่วมกัน

ในระยะช่วงรอบศตวรรษที่ผ่านมาได้เกิดความเปลี่ยนแปลง ที่ถือว่าเป็นจุดเปลี่ยนสำคัญที่ทำให้องค์กรสงฆ์ตามพระธรรมวินัยต้องถูกลดบทบาทไปเป็นองค์กรสงฆ์ที่ผูกโยงกับการปกครองของรัฐ อันเริ่มมาจากการ

เปลี่ยนแปลงรัฐประศาสน์นโยบายของผู้ปกครองในสมัยรัชกาลที่ 5 จากนโยบายรวมศูนย์กลางอำนาจของรัฐเข้าสู่ศูนย์กลาง ภายใต้ชื่อ “มณฑลเทศาภิบาล” ในขณะที่มีการออกพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ฉบับแรก(เรื่องเขตการ- วม โม (ศรีประสม),พระมหา, 2553) เพื่อกำกับดูแล และจัดระเบียบการปกครองสงฆ์ใหม่หมดทั่วสังฆมณฑล ให้สามารถตอบสนองและเป็นผู้ถ่ายทอดนโยบายและค่านิยมที่ส่วนกลางสร้างขึ้นแก่ประชาชนได้ และจากการปฏิรูปการศึกษาในสมัยต่อมาเป็นสาเหตุสำคัญ ที่ทำให้พระสงฆ์เริ่มถูกลดบทบาทจากการเป็นผู้นำความรู้และคนในสังคม ทำให้พระสงฆ์จำเป็นต้องมีการปรับตัวเพื่อให้สามารถรับได้กับสถานการณ์ที่เปลี่ยนไป และผลประการหนึ่งของการปรับตัวของพระสงฆ์ในห้วงเวลานั้น เช่น การเน้นเป็นผู้นำด้านการกล่อมเกลாதงจิตใจของคนในสังคมตามหลักพระพุทธศาสนาขั้นสมาธิและปัญญา (ตามหลักไตรสิกขา) ดังปรากฏการเกิดใหม่ซึ่งนักคิดและสำนักเผยแผ่หลักการปฏิบัติธรรมต่าง ๆ มากมาย เช่น สำนักพระอาจารย์มั่น ภูริทัตโต, สำนักพุทธทาส, สำนักธรรมกาย รวมไปถึงบทบาทด้านการเป็นที่พึ่งทางจิตใจที่เน้นเฉพาะประโยชน์เฉพาะหน้า ที่มีใช้หลักการของพระพุทธศาสนา และหน้าที่ของพระสงฆ์ เช่น การปลุกเสกพระเครื่อง การบอกใบ้ให้หาย การตั้งตนเป็นหมอดูโหราศาสตร์ เป็นต้น

องค์กรสงฆ์และการบริหารงานภาครัฐในประเทศไทยจึงมีความเปลี่ยนแปลงและการพัฒนาการหลายอย่าง ทั้งในการจัดรูปการบริหารกิจการภาครัฐ การเมือง และสังคม รวมทั้งมีความพยายามในการปรับปรุงองค์กรสงฆ์ เพื่อกำกับดูแลและควบคุมให้กิจการพระพุทธศาสนาดำเนินไปได้โดยสอดคล้องกับการจัดรูปแบบการปกครองของบ้านเมืองภายใต้เหตุผลที่แตกต่างกันไป และเนื่องจากประเทศไทยได้เปลี่ยนรูปแบบการปกครองเข้าสู่ระบอบประชาธิปไตยสลับกับการปกครองในระบบเผด็จการและคอมมิวนิสต์หลายครั้งในห้วงเวลาถัดมา ทำให้อำนาจในการบริหารกิจการบ้านเมืองถูกถ่ายโอนไปยังคณะบุคคลที่ได้รับเลือกตั้งหรือได้เข้ามามีอำนาจในหลากหลายวิธี ส่งผลต่อการปรับเปลี่ยนรูปแบบการปกครองคณะสงฆ์ไทยถึงสองครั้งด้วยกัน และโครงสร้างของสังคมไทย ตั้งแต่อดีตถึงปัจจุบันคนในสังคมยังมีเรื่องของความรู้ความเข้าใจ

(Cognitive) อุดมการณ์(Ideology) ความเชื่อ(Belief) ค่านิยม(Value) และทัศนคติ(Attitude) ความคิดเห็นส่วนบุคคลสัมพันธ์กันโดยเฉพาะชุมชนท้องถิ่นที่มีฝ่ายการเมืองเป็นผู้บริหารเชิงนโยบายสู่การกระจายอำนาจท้องถิ่นให้กับชุมชนทั้งในด้านศาสนา ประเพณีวัฒนธรรมโดยผ่านวัดและพระสงฆ์เป็นผู้ดำเนินการ โดยเฉพาะยังเป็นพระสงฆ์ที่มีอำนาจ บารมี เงิน ตำแหน่ง สมณศักดิ์ หรือ แม้แต่ผู้ปกครองวัดมายาวนาน อย่างเช่น เจ้าอาวาสคนในชุมชนยังให้ความเคารพนับถือ เทิดทูน เชื่อฟังเพราะความเชื่อที่พระสงฆ์คือตัวแทนที่สืบทอดและเผยแผ่พุทธศาสนาขององค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าจนละเลยลืมดูการประพฤติปฏิบัติตัวความเหมาะสมของสงฆ์เพราะ ผู้คนส่วนใหญ่รับวัฒนธรรมต่อสิ่งเหล่านี้สะสมความคิดและค่านิยมจนเป็นธรรมเนียมปฏิบัติสืบต่อกันมาอย่างยาวนานจนกลายเป็นวัฒนธรรมทางการเมือง (Political Culture)ที่เป็นวิถีชีวิตของคนในสังคมและชุมชนจนลึมนึกถึงข้อเท็จจริงที่ว่าสิ่งนี้ทำให้มีเรื่องผลประโยชน์เข้ามาเกี่ยวข้อง ยิ่งพระสงฆ์ที่มีอำนาจ บารมี ความนับหน้าถือตาของสังคม อำนาจ ตำแหน่งเงิน และ โอกาส ใช้สิ่งนี้ในการดำเนินชีวิตด้วยแล้วจะทำให้กระทบต่อทุกฝ่ายเพราะใช้ระบบอุปถัมภ์เป็นต้นทุนของการก้าวไปสู่ตำแหน่ง อำนาจและเงิน เป็นเป้าหมายชีวิต การตัดสินใจ เงินจะมีบทบาทและถูกครอบงำด้วยระบบอุปถัมภ์ในการดำเนินชีวิต จะรักพวกพ้อง ญาติพี่น้องตน ถ้าบุคคลเหล่านี้ทำอะไรไม่ถูกก็ไม่ว่ากล่าวตักเตือน อย่างดีก็แค่ให้เอาไปคิดเอาเอง การดำเนินชีวิตใครจะทำอะไรก็ทำไป ไม่มีใครไปยุ่งกับใคร แม้ผิดกฎหมายต่างคนต่างทำ ตรงกับคำที่ว่ารักมากอุ้ม รักน้อยลงมาจุง รักน้อยลงมาอีกให้เดิน” หรือ คล้ายทองสองหน่อ ควายทองเสียนวล (รักจนเสียหลักการ)อำนาจที่ได้มานั้นถูกต้องชอบธรรมหรือไม่อย่างไรไม่สนใจ ทุกอย่างถ้า ผลประโยชน์ลงตัวก็จบ ระบบอุปถัมภ์จึงมีบทบาทมากและแสดงออกในลักษณะ บุญคุณต้องทดแทน ใครเคยช่วยต้องตอบแทน เงินจึงเนรมิตได้ทุกอย่างจนทำให้เกิดระบบอุปถัมภ์ การเล่นพรรคเล่นพวกสูงเพราะพรรคพวกช่วยได้ทุกเรื่อง บอกได้ สั่งได้ ได้พวกเขาจะได้ทุกเรื่อง เช่น หลักการ มีภาระเบียบปฏิบัติที่ทำไม่ได้ แต่ถ้ามีพวกทำให้หรือหาทาง

ออกให้ได้ ผิดก็ช่วยปิดบัง รู้ว่าไม่ดีปิดโอกาสจำกัดสิทธิผู้อื่น พรรคพวกทำผิดให้ถูกได้ ไม่มีพวกก็ใช้เงินแทน ใช้กันจนเกิดพรรคพวกใหม่ในเวลาต่อมา เงินและพวกคือโอกาส เป็นที่มาของการวิ่งเต้นประจบสอพลอซึ่งเป็นการบริหารแบบแนวตั้งที่มีความสัมพันธ์ระหว่างพระสงฆ์กับนักการเมืองในการตัดสินใจใช้อำนาจ ผ่านนโยบายการเมืองจนทำให้เกิดความสัมพันธ์ส่วนตัวจนเกิดระบบผู้ให้อุปถัมภ์และผู้รับอุปถัมภ์ที่มี เรื่องเงินและผลประโยชน์มาเกี่ยวข้องเพราะในเมื่อ “ให้ในสิ่งที่ไม่ถูกต้อง ก็ต้องเอาสิ่งที่ไม่ถูกต้องคืนแบบไม่ถูกต้อง” (การใช้ระบบอุปถัมภ์ในการบริหารงานเป็นการบริหารที่ยึดตัวบุคคลมากกว่าหลักการ เชื่อว่าคนอยู่เหนือทุกสิ่งทุกอย่าง คนทำได้หมดคนใกล้ชิดจะพูดน้อยใช้ง่ายตำแหน่งเปลี่ยนได้แต่ตัวบุคคลต้องอยู่กันตลอดชีวิต ความเชื่อดังกล่าวเป็นพัฒนาการรากเหง้าของระบบอุปถัมภ์ที่เป็นบุคคลฉลาดแกมโกง มีอำนาจอิทธิพลกว้างขวาง และขอตำแหน่งที่มีในระดับรอง ๆ ลงมาในโอกาสต่อไปในพื้นที่จึงเกิดสายใยเกี่ยวพันกันทั้งระบบ เป็นอุปถัมภ์ลูกโซ่เกี่ยวโยงตั้งแต่ระดับท้องถิ่นถึงระดับชาติ

พระสงฆ์ที่ทำงานท้องถิ่นในลักษณะอุปถัมภ์มิใช่เป็นนักพัฒนาโดยแท้จริงนั้นมักจะมีสัมพันธไมตรีส่วนตัวกับเจ้าหน้าที่รัฐหรือนักการเมือง โดยทำงานร่วมกันผ่านคนใกล้ชิด ทั้งโดยตรงและผ่านหัวคะแนน ผู้ช่วยส.ส. หรือคนที่ใกล้ชิดผู้แทนเสียส่วนใหญ่เพราะพระสงฆ์พึ่งพาการอุปถัมภ์จากรัฐมากเกินไปจนทำให้เสียระบบการปกครองจนก่อให้เกิดปัญหาอื่นๆตามมาอีกมากมายและมีหลายปัจจัยที่ทำให้ผู้ปกครองสงฆ์ไม่สามารถหยุดยั้งการขยายตัวของพระสงฆ์ลักษณะเหล่านี้

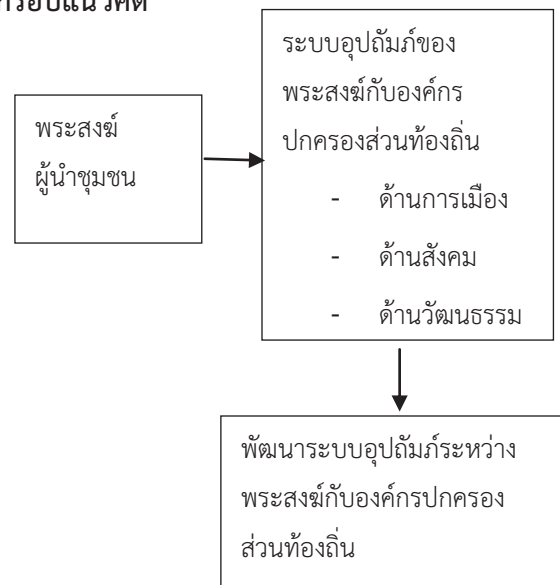
ดังนั้น ผู้วิจัยจึงมีความสนใจที่จะศึกษาระบบอุปถัมภ์ของพระสงฆ์กับองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ซึ่งเป็นรูปแบบของระบบการเมืองที่ได้รับการถ่ายทอดโครงสร้างทางวัฒนธรรมแบบดั้งเดิมเชิงอุปถัมภ์มาจากชนชั้นทางสังคม อันเป็นเครื่องมือในการแลกเปลี่ยนผลประโยชน์ของสังคมในอดีต ที่มีความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่และช่วยเหลือพึ่งพาอาศัยกันของชาวบ้านในชุมชน มาเป็นเงื่อนไขที่จะคอยเชื่อมความสัมพันธ์ระหว่างเครือข่ายฐานเสียงทางการเมืองของผู้เฒ่าในระดับหมู่บ้านและ

ระดับตำบลในลักษณะที่มีความแตกต่างกันออกไปของแต่ละท้องถิ่น จะขึ้นอยู่กับวิถีทางของประเพณีและวัฒนธรรมความเป็นอยู่ของท้องถิ่นนั้น ๆ

วัตถุประสงค์การวิจัย

1. เพื่อศึกษาระบบอุปถัมภ์ของพระสงฆ์กับองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นด้านการเมือง สังคมและวัฒนธรรม
2. เพื่อศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างระบบอุปถัมภ์ของพระสงฆ์กับองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นด้านการเมือง สังคมและวัฒนธรรม
3. เพื่อเสริมสร้างความร่วมมือระหว่างพระสงฆ์กับองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นด้านการเมือง สังคมและวัฒนธรรม

กรอบแนวคิด

ภาพที่ ๑ กรอบแนวคิด

วิธีการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยจะทำการเก็บรวบรวมข้อมูลด้วยตนเอง จะมีการทำความเข้าใจเกี่ยวกับเครื่องมือที่ใช้ในการวิจัยก่อนไปดำเนินการเก็บรวบรวมข้อมูล แล้วนำเครื่องมือไปทำการเก็บรวบรวมข้อมูลจากกลุ่มตัวอย่างที่จำแนกไว้ในกลุ่มของประชากรที่กำหนดไว้ ได้เลือกโดย

วิธีเจาะจง (Purposive) ผู้วิจัยกำหนดแบ่งกลุ่มตัวอย่างออกเป็น 2 กลุ่ม จำนวน 34 รูป/คน ประกอบด้วย พระสงฆ์ที่เป็นเจ้าอาวาส/รองเจ้าอาวาส วัดและสำนักสงฆ์ที่อยู่ในเขตเทศบาลนครเชียงราย จำนวน 17 วัด/รูป และประธานชุมชนในเขตเทศบาลนครเชียงรายที่คู่กับวัดในเขตเทศบาลนครเชียงราย จำนวน 17 ชุมชน/คนโดยมีเครื่องมือที่ใช้ในการศึกษาดังนี้

1 การสังเกตแบบมีส่วนร่วม ซึ่งเป็นการสังเกตพฤติกรรมและการแสดงออกของฝ่ายต่างๆ ที่จะทำควบคู่กับการสัมภาษณ์พระสงฆ์ และเข้าร่วมกิจกรรมกับชุมชนในท้องถิ่น เพื่อให้สามารถมองเห็นความสัมพันธ์ระหว่างระบบอุปถัมภ์ของพระสงฆ์กับองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นด้านการเมือง สังคมและวัฒนธรรม

2. การสัมภาษณ์ คณะผู้วิจัยใช้การสัมภาษณ์เชิงลึก สำหรับพระสงฆ์และประธานชุมชนในท้องถิ่น เพื่อศึกษารูปแบบและกระบวนการจัดการเสริมสร้างความร่วมมือระหว่างพระสงฆ์กับองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นด้านการเมือง สังคมและวัฒนธรรม

3. แบบสอบถามสำหรับผู้นำชุม แบ่งออกเป็น 3 ตอน ดังนี้ ส่วนที่ 1 ข้อมูลส่วนบุคคล ส่วนที่ 2 ความคิดเห็นเกี่ยวกับระบบอุปถัมภ์ของพระสงฆ์กับองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ส่วนที่ 3 ข้อคิดเห็นเพิ่มเติม

ผลการวิจัย

1. ข้อมูลพื้นฐานของผู้ตอบแบบสอบถาม

จากการศึกษาการวิเคราะห์ระบบอุปถัมภ์ของพระสงฆ์กับองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น เพื่อศึกษาระบบอุปถัมภ์ของพระสงฆ์กับองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นด้านการเมือง สังคมและวัฒนธรรม

สำหรับพระสงฆ์ผลการศึกษามีดังนี้พบว่าพระสงฆ์ส่วนใหญ่มีอายุระหว่าง 51-60 ปี และ 61 ปีขึ้นไป มีพรรษา 21 พรรษา ขึ้นไป วุฒิทางธรรมจบการศึกษาระดับนักธรรมเอกและไม่ได้เรียนภาษาบาลี ส่วนวุฒิทางโลกจบการศึกษาระดับปริญญาโทและดำรงตำแหน่งทางการปกครองระดับเจ้าอาวาส/ผู้ช่วยเจ้าอาวาส พระสงฆ์ส่วนใหญ่เคยได้ยินและเข้าใจเกี่ยวกับระบบอุปถัมภ์ของพระสงฆ์กับองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นมีความเข้าใจว่าระบบอุปถัมภ์

ระหว่างพระสงฆ์กับองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นเป็นแนวทางการพัฒนาเป็นการไม่เหมาะสมที่การพัฒนาวัดและชุมชนโดยใช้การเมืองท้องถิ่นเข้ามาเกี่ยวข้อง เพราะพระสงฆ์ควรทำหน้าที่เป็นผู้ปฏิบัติธรรมทางสงฆ์เท่านั้น และการที่พระสงฆ์และองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นร่วมกันพัฒนาชุมชนโดยการเมืองท้องถิ่น จะช่วยพัฒนาชุมชนได้พอสมควรและช่วยได้เล็กน้อย

สำหรับประธานชุมชนผลการศึกษามีดังนี้พบว่าประธานชุมชนส่วนใหญ่เป็นเพศชายมีอายุระหว่าง 41-50 ปี จบการศึกษาระดับมัธยมศึกษาและมีอาชีพค้าขาย ประธานชุมชนส่วนใหญ่เคยได้ยินเกี่ยวกับระบบอุปถัมภ์ของพระสงฆ์กับองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นแต่ไม่เข้าใจ โดยมีความเข้าใจว่าระบบอุปถัมภ์ระหว่างพระสงฆ์กับองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นเป็นแนวทางการพัฒนาชุมชนเป็นการเหมาะสมในการพัฒนาวัดและชุมชนโดยใช้การเมืองท้องถิ่นเข้ามาเกี่ยวข้องเพราะได้รับผลประโยชน์ทุกฝ่าย และการที่พระสงฆ์และองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นร่วมกันพัฒนาชุมชนโดยการเมืองท้องถิ่น จะช่วยพัฒนาชุมชนได้พอสมควร

2. ผลการศึกษาตามวัตถุประสงค์ข้อที่ 1 ศึกษา

ระบบอุปถัมภ์ของพระสงฆ์กับองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นด้านการเมือง สังคมและวัฒนธรรม การศึกษาวิจัยโดยใช้แบบสอบถามกลุ่มตัวอย่างจำนวน 34 ชุด คณะผู้วิจัยได้นำผลการศึกษามาวิเคราะห์ในภาพรวมทั้งหมด โดยจัดเป็นหมวดหมู่เพื่อให้สะดวกต่อการวิเคราะห์และเห็นภาพรวมได้ชัดเจน ผลการวิจัย พบว่า

สำหรับพระสงฆ์ผลการศึกษามีดังนี้ในภาพรวมอยู่ในระดับปานกลางเมื่อพิจารณาเป็นรายข้อพบว่าด้านวัฒนธรรม มีค่าเฉลี่ยอยู่ในระดับมาก เมื่อพิจารณาเป็นรายด้าน ผลการศึกษามีดังนี้

ด้านการเมืองโดยภาพรวม อยู่ในระดับปานกลาง เมื่อพิจารณาจากค่าเฉลี่ยเป็นรายข้อจากมากไปหาน้อย 3 อันดับคือ นักการเมืองบางท่านเป็นลูกศิษย์ของพระสงฆ์ ,ในงานประจำปีหรืองานเทศกาลต่างๆมักมีนักการเมืองเข้ามาให้ความสนับสนุนจัดงาน การรับปัจจัยสนับสนุนจากนักการเมือง และพระสงฆ์ช่วยกระจายข่าวทำความเข้าใจและให้ความรู้แก่ประชาชนเรื่องการเมือง

ด้านสังคมโดยภาพรวม อยู่ในระดับปานกลาง เมื่อพิจารณาจากค่าเฉลี่ยเป็นรายข้อจากมากไปหาน้อย 3 อันดับคือ พระสงฆ์มีส่วนร่วมเสนอความคิดเห็นและความเดือดร้อนของประชาชนในชุมชนเพื่อหาวิธีแก้ปัญหา,มีส่วนร่วมกับหน่วยงานราชการองค์กรและหน่วยงานเอกชนต่างๆ ที่เกี่ยวข้องเพื่อศึกษาปัญหาต่างๆ ที่เกิดขึ้นในชุมชนและพระสงฆ์รับรู้ข่าวสารต่างๆ จากสื่อต่างๆ เช่น การอ่านหนังสือพิมพ์ ฟังวิทยุ

ด้านวัฒนธรรมโดยภาพรวม อยู่ในระดับมากเมื่อพิจารณาจากค่าเฉลี่ยเป็นรายข้อจากมากไปหาน้อย 3 อันดับ คือ คณะพระสงฆ์ให้ความร่วมมือร่วมใจอย่างจริงจังในการสร้างจิตสำนึก สร้างความตระหนัก ความรับผิดชอบแก่ประชาชน ต่อการอนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรมท้องถิ่นเพื่อประโยชน์อย่างยั่งยืนและมีส่วนร่วมส่งเสริมให้ประชาชนรู้จักวางแผนการใช้ศิลปวัฒนธรรมท้องถิ่นอย่างชาญฉลาด, พระสงฆ์ร่วมกับภาครัฐในการแก้ไขสำรวจตรวจตราการป้องกันปัญหาการทำลายศิลปวัฒนธรรมท้องถิ่นและพระสงฆ์ มีบทบาทสำคัญต่อการส่งเสริมอนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรมท้องถิ่นทุกประเภทอย่างแบบยั่งยืนโดยให้คำนึงถึงความสอดคล้องกับสภาพแวดล้อมของท้องถิ่น

สำหรับประชาชนชุมชนผลการศึกษาวิจัยในภาพรวมอยู่ในระดับปานกลาง เมื่อพิจารณาเป็นรายข้อพบว่าด้านวัฒนธรรม มีค่าเฉลี่ยอยู่ในระดับมาก เมื่อพิจารณาเป็นรายด้าน ผลการศึกษาวิจัยมีดังนี้

ด้านการเมืองโดยภาพรวม อยู่ในระดับปานกลาง เมื่อพิจารณาจากค่าเฉลี่ยเป็นรายข้อจากมากไปหาน้อย 3 อันดับ คือ ในงานประจำปี หรืองานเทศกาลต่างๆ มักมีนักการเมืองเข้ามาให้ความสนับสนุนจัดงาน, นักการเมืองบางท่านเป็นลูกศิษย์ของพระสงฆ์และการรับปัจจัยสนับสนุนจากนักการเมืองและการติดต่อกับนักการเมืองหรือผู้นำทางการเมือง

ด้านสังคมโดยภาพรวม อยู่ในระดับปานกลางเมื่อพิจารณาจากค่าเฉลี่ยเป็นรายข้อจากมากไปหาน้อย 3 อันดับ คือ พระสงฆ์มีส่วนร่วม เสนอความคิดเห็นและความเดือดร้อนของประชาชนในชุมชนเพื่อหาวิธีแก้ปัญหา,พระสงฆ์รับรู้ข่าวสารต่างๆ จากสื่อต่างๆ เช่น

การอ่านหนังสือพิมพ์ ฟังวิทยุและพระสงฆ์มีส่วนร่วมในการเสนอปัญหาต่างๆที่เกิดขึ้นในชุมชน เพื่อหาแนวทางแก้ไขให้หน่วยงานราชการทราบ

ด้านวัฒนธรรมโดยภาพรวม อยู่ในระดับมากเมื่อพิจารณาจากค่าเฉลี่ยเป็นรายข้อจากมากไปหาน้อย 3 อันดับ คือ มีส่วนร่วมส่งเสริมให้ประชาชนรู้จักวางแผนการใช้ศิลปวัฒนธรรมท้องถิ่นอย่างชาญฉลาด, พระสงฆ์ มีบทบาทสำคัญต่อการส่งเสริมอนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรมท้องถิ่นทุกประเภท อย่างแบบยั่งยืนโดยให้คำนึงถึงความสอดคล้องกับสภาพแวดล้อมของท้องถิ่น และ พระสงฆ์มีส่วนร่วมวางแผนการอนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรมท้องถิ่นเพื่อประโยชน์ในการดูแลรักษาทรัพยากรธรรมชาติอย่างยั่งยืน

3. ผลการศึกษาตามวัตถุประสงค์ข้อที่ 2 ศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างระบบอุปถัมภ์ของพระสงฆ์กับองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นด้านการเมือง สังคมและวัฒนธรรม ศึกษาวิจัยโดยการสัมภาษณ์เชิงลึกกับพระสงฆ์และประธานชุมชนที่เป็นกลุ่มตัวอย่างจำนวน 34 รูป/คน คณะผู้วิจัยได้นำผลการศึกษาวิจัยมาวิเคราะห์ข้อมูลในภาพรวมผลการศึกษาวิจัย พบว่า

1) ด้านระบบอุปถัมภ์ของพระสงฆ์กับองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นด้านการเมือง สังคมและวัฒนธรรม สรุปผลการสัมภาษณ์ได้ดังนี้

ด้านการร่วมทำกิจกรรมด้านการเมือง และความเหมาะสมของบทบาททางการเมืองของพระสงฆ์ ผลการวิจัยพบว่าพระสงฆ์แสดงความคิดเห็นว่า พระสงฆ์ไม่ได้ทำกิจกรรมการเมืองด้วยกันเพราะส่วนใหญ่ผู้นำท้องถิ่นบางคนไม่ศรัทธาเจ้าอาวาสจากเหตุการณ์ในอดีตแต่วัดจัดกิจกรรมอะไรก็ยังคงได้รับความร่วมมือจากชุมชนเป็นอย่างดีในการจัดกิจกรรมทางศาสนาและงบประมาณส่วนใหญ่มาจากวัดดำเนินการแสวงหาเองทั้งสิ้นส่วนนักการเมืองบางท่านก็ไปแสดงให้ประชาชนเห็นเท่านั้นในขณะที่ประธานชุมชนแสดงความคิดเห็นว่า พระสงฆ์ไม่ได้ร่วมทำกิจกรรมเพราะว่านักการเมืองไม่ศรัทธาพระสงฆ์

ด้านการร่วมทำกิจกรรมด้านสังคมของชุมชน ผลการวิจัยพบว่าพระสงฆ์แสดงความคิดเห็นว่า วัดได้ทำ

กิจกรรมทางด้านสังคมโดยพระสงฆ์เป็นผู้นำเช่นวันแม่มี การตักบาตรทำบุญ, การสืบทอดประเพณี, การจัดค่าย คุณธรรมที่วัด ซึ่งพระสงฆ์เป็นผู้อบรมและงบประมาณมาจากวัดเป็นผู้จัดการเองทั้งสิ้น ในขณะที่ประธานชุมชน แสดงความคิดเห็นว่า พระสงฆ์มีส่วนร่วมกับชุมชนบ้างในเรื่อง สร้างรั้ว สร้างประตูวัด ก็จะขอความร่วมมือจากชุมชนให้ ร่วมกันบริจาคผู้บริจาคก็เป็นกลุ่มเดิมๆ

ด้านการร่วมทำกิจกรรมด้านวัฒนธรรม และ ส่งเสริมศิลปวัฒนธรรม ผลการวิจัยพบว่าพระสงฆ์แสดง ความคิดเห็นว่า วัดได้เข้าร่วมกิจกรรมต่าง เช่น การจัด ขบวนแห่เทียนเข้าพรรษาโดยร่วมกับชุมชนต่างๆ โดย เทศบาลให้งบประมาณ วัดละ 12,000 บาท, จัดประเพณี สงกรานต์ชนทรายเข้าวัด สรงน้ำพระธาตุ เป็นต้น ในขณะที่ประธานชุมชนแสดงความคิดเห็นว่า มีกิจกรรม เกี่ยวกับการจัดงานประเพณีสรงน้ำพระธาตุ, ประเพณี สงกรานต์เป็นต้น บางวัดมีประชาชนร่วมกิจกรรมไม่มาก เนื่องจากไม่ศรัทธาพระสงฆ์เป็นการส่วนตัว

2) ด้านความสัมพันธ์ระหว่างระบบอุปถัมภ์ของ พระสงฆ์กับองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นด้านการเมือง สังคมและวัฒนธรรม สรุปผลการสัมภาษณ์ได้ดังนี้

ด้านการเมืองผลการวิจัยพบว่าพระสงฆ์แสดง ความคิดเห็นว่า ไม่มีอำนาจงบประมาณเพราะวัดมีศักยภาพ ในการจัดกิจกรรมทางศาสนา แต่มีด้านการให้ช่วย ประชาสัมพันธ์ ในขณะที่ประธานชุมชนผู้แสดงความ คิดเห็นว่า เท่าที่รู้ไม่น่าจะไม่มีเพราะว่าสมาชิกสภา เทศบาลในเขตจะประสานงานมาชุมชนมากกว่าให้ชุมชน กิจกรรมวันสำคัญต่างๆโดยเทศบาลเป็นผู้ให้ งบประมาณมา

ด้านสังคม ผลการวิจัยพบว่าพระสงฆ์แสดงความคิดเห็นว่า มีด้านให้ช่วยประชาสัมพันธ์ในขณะที่ประธาน ชุมชนแสดงความคิดเห็นว่า มีความสัมพันธ์กับองค์กร ปกครองส่วนท้องถิ่นด้านสังคมแต่เน้นการเมืองไป ทอดผ้าป่าที่วัด

ด้านวัฒนธรรม ผลการวิจัยพบว่าพระสงฆ์แสดง ความคิดเห็นว่า บางวัดไม่มีความสัมพันธ์กับองค์กร ปกครองส่วนท้องถิ่นด้านวัฒนธรรม ในขณะที่ ประธาน

ชุมชนแสดงความคิดเห็นว่า วัดจะจัดงานสรงน้ำพระธาตุ และประเพณีวันสงกรานต์ชนทรายเข้าวัด.

3) ด้านความร่วมมือระหว่างพระสงฆ์กับองค์กร ปกครองส่วนท้องถิ่นด้านการเมือง สังคมและวัฒนธรรม

ความร่วมมือด้านการเมืองกับองค์กรปกครอง ส่วนท้องถิ่นผลการวิจัยพบว่าพระสงฆ์แสดงความคิดเห็น ว่า ไม่มีเนื่องจากวัดปลอดนักการเมืองเพราะว่า นักการเมืองท้องถิ่นยังฝังใจกับเรื่องเดิมๆและไม่ศรัทธา เจ้าอาวาส ในขณะที่ประธานชุมชนแสดงความคิดเห็นว่า ไม่มีจะมีพระสงฆ์ในชุมชนของท่านให้ความร่วมมือด้าน การเมืองกับองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น

ความร่วมมือด้านสังคมกับองค์กรปกครองส่วน ท้องถิ่นหรือไม่ ผลการวิจัยพบว่าพระสงฆ์ให้สัมภาษณ์ แสดงความคิดเห็นว่า พระสงฆ์ช่วยบริจาคของและช่วย บรรยายธรรมเรื่องสุขภาพใจให้ผู้สูงอายุที่ชุมชนสันกลาง ฟังเป็นประจำในขณะที่ประธานชุมชนแสดงความคิดเห็น ว่า มีแต่นักการเมืองไปทอดผ้าป่าให้วัดต่างๆ

ความร่วมมือด้านวัฒนธรรมกับองค์กรปกครอง ส่วนท้องถิ่นผลการวิจัยพบว่าพระสงฆ์แสดงความคิดเห็น ว่า วัดทำเองในส่วนวัฒนธรรมประเพณีวันสำคัญทาง ศาสนาต่างๆโดยใช้งบประมาณวัดและชุมชนบริจาคทุก ครั้งโดยให้ความร่วมมือเป็นอย่างดีทุกครั้ง ในขณะที่ ประธานชุมชนแสดงความคิดเห็นว่าความร่วมมือด้าน สังคมกับองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นร่วมกันเฉพาะกิจ กิจกรรมวันสำคัญทางศาสนา

5.2.4 ผลการศึกษาตามวัตถุประสงค์ข้อที่ 3 เพื่อ เสริมสร้างความร่วมมือระหว่างพระสงฆ์กับองค์กร ปกครองส่วนท้องถิ่นด้านการเมือง สังคมและวัฒนธรรม พบว่า กลุ่มตัวอย่างได้ให้ข้อคิดเห็นแยกเป็นประเด็นได้ ดังนี้

1. ด้านการทำงานระหว่างพระสงฆ์กับการเมือง ท้องถิ่น สรุปได้ ดังนี้

พระสงฆ์ให้คำตอบที่แตกต่างกันเป็น 2ทาง ซึ่งมี จำนวนเท่าๆกันดังนี้พระสงฆ์กลุ่มแรกแสดงความคิดเห็น ว่า วัดได้จัดกิจกรรมร่วมกับนักการเมืองท้องถิ่นโดยมี โครงการหรือจัดกิจกรรมร่วมกันตลอด ในเรื่องวันสำคัญ ทางศาสนาและประเพณีทุกปีหรือแม้แต่การจัดตั้งหน่วย

เลือกตั้งที่วัดปัจจุบันทางวัดยังคงจัดกิจกรรมทางศาสนาอยู่เป็นประจำอย่างต่อเนื่องโดยเทศบาลสนับสนุนและเข้าร่วมกิจกรรมและบางครั้งเทศบาลขอใช้วัดเป็นสถานที่ประชุม ส่วนพระสงฆ์อีกกลุ่มหนึ่งตอบว่าวัดไม่ได้จัดกิจกรรมร่วมกับนักการเมืองท้องถิ่นเพราะวัดมีกิจกรรมทางศาสนาอยู่แล้วโดยพุทธศาสนิกชนหรือศรัทธาวัตรเป็น ผู้จัดกิจกรรม อาจมีนักการเมืองท้องถิ่นเข้าร่วมทำกิจกรรมกับวัดเป็นบางครั้งบางคราวเช่น งานวันสำคัญทางพระพุทธศาสนาต่างๆปัจจุบันทางวัดยังคงจัดกิจกรรมทางศาสนาอยู่เป็นประจำทุกปีโดยอาศัยกำลังศรัทธาจากพุทธศาสนิกชน ส่วนประธานชุมชนประธานชุมชนมากกว่าครึ่ง แสดงความคิดเห็นว่า วัดได้จัดกิจกรรมร่วมกับนักการเมืองท้องถิ่นเป็นประจำในวันสำคัญทางศาสนา เช่นวันเข้าพรรษา บวชสามเณรภาคฤดูร้อน เป็นต้น หรือชุมชนนำคนเข้าร่วมขบวนแห่กับเทศบาล เช่นวันลอยกระทง วันแห่เทียนเข้าพรรษา วันสงกรานต์โดยนำคนเข้าร่วมขบวนแห่จะได้รับเงินสนับสนุนจากสมาชิกเทศบาลในเขตจำนวน500- 1,500 บาท เป็นค่าอาหาร ซึ่งจะได้เงินมากน้อยนั้นเป็นไปตามจำนวนคนที่ร่วมงาน นอกจากนี้ยังมีการดูแลด้านสาธารณูปการและสาธารณะสงเคราะห์ เช่น ตัดต้นไม้ปราบยุงลาย เป็นต้น ซึ่งนักการเมืองท้องถิ่นได้เข้ามาช่วยเหลืออย่างต่อเนื่อง

2. ด้านการให้นักการเมืองท้องถิ่นช่วยเหลือวัด
สรุปได้ ดังนี้มีพระสงฆ์อีก 11รูป แสดงความคิดเห็นว่าวัดไม่เคยขอความช่วยเหลือจากนักการเมืองท้องถิ่น มีแต่นักการเมืองขอเข้ามามีส่วนร่วมในกิจกรรมทางศาสนาที่วัดจัดขึ้นส่วนประธานชุมชน10คน แสดงความคิดเห็นว่า วัดไม่เคยขออนักการเมืองท้องถิ่นช่วยเหลือ มีแต่ทำคำร้องแจ้งไปให้มาตัดต้นไม้บ้างเปลี่ยนไฟเสาดตามรายการให้ ซึ่งเป็นหน้าที่ของเทศบาล ต้องทำอยู่แล้ว ประธานชุมชนบางคนแสดงความคิดเห็นว่า ยังไม่ได้ขอให้นักการเมืองท้องถิ่นช่วยเหลือเนื่องจากเพิ่งได้รับตำแหน่ง

3. ด้านกิจกรรมทางศาสนาที่วัดจัดขึ้นได้รับการงบประมาณสนับสนุนจากการเมืองท้องถิ่น
พระสงฆ์จำนวน 12รูป ยอมรับว่า วัดได้รับงบประมาณสนับสนุนกิจกรรมทางศาสนาที่วัดจัดขึ้นจากนักการเมือง

ท้องถิ่น โดยได้รับความร่วมมือตามความเหมาะสม โดยมากได้รับการสนับสนุนเรื่องปัจจัยทางด้านศาสนาและวัฒนธรรมท้องถิ่น แต่ไม่เพียงพอ บางครั้งได้งบประมาณสนับสนุนในเรื่องงานวันสำคัญทางศาสนาหรือแม้กระทั่งการขอยืมตัวเจ้าหน้าที่มาช่วยงานโดยวัดทำเอกสารขอยืมตัวส่งไปให้หน่วยงานส่วนท้องถิ่น วัดได้รับเงินสนับสนุนบางส่วนจากนายกเทศมนตรีและนายกองค์การบริหารส่วนจังหวัดในรูปแบบของการก่อสร้างและบูรณปฏิสังขรณ์สาธารณะประโยชน์ของวัดและชุมชน บางครั้งวัดได้รับเป็นเงินอุดหนุนขององค์การปกครองส่วนท้องถิ่นมาสนับสนุนกิจกรรมต่างๆของวัด วัดต้องอาศัยเจ้าหน้าที่หรือการเมืองท้องถิ่นในการอุดหนุนงบประมาณและงานบริการจากเจ้าหน้าที่ของเทศบาลหรือวัดได้รับการสนับสนุนงบประมาณจากองค์การบริหารส่วนจังหวัดและเทศบาลพอสมควรในเรื่องการจัดกิจกรรมประจำปีทีวัดและเทศบาลทำร่วมกัน ในขณะที่มีประธานชุมชนมากกว่าครึ่ง แสดงความคิดเห็นว่า กิจกรรมทางศาสนาที่วัดจัดขึ้นได้รับงบประมาณสนับสนุนจากการเมืองท้องถิ่นเป็นครั้งคราว โดยมากได้รับการสนับสนุนเรื่องปัจจัยทางด้านศาสนาและวัฒนธรรมท้องถิ่น นอกจากนั้นวัดได้รับการสนับสนุนงบประมาณจากการเมืองส่วนท้องถิ่นในรูปแบบกิจกรรมวันสำคัญทางศาสนาเช่นการจัดขบวนแห่วันลอยกระทงแห่เทียนเข้าพรรษา โดยให้มาเป็นครั้งคราวแล้วแต่กิจกรรมที่ท้องถิ่นจัดขึ้น ประมาณกิจกรรมละ3,000-5,000บาท เป็นการสนับสนุนงบประมาณทางงานสำคัญทางศาสนาที่วัดได้จัดทำกิจกรรม

อภิปรายและสรุปผลการวิจัย

จากการศึกษาวิจัยเรื่องการวิเคราะห์ระบบอุปถัมภ์ของพระสงฆ์กับองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นได้พบประเด็นที่น่าสนใจควรทำการอภิปรายผลให้สอดคล้องกับวัตถุประสงค์ของการวิจัยครั้งนี้

ประเด็นการมีส่วนร่วมขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นพระสงฆ์ควรทำงานร่วมกับนักการเมืองส่วนท้องถิ่นในงานที่เกี่ยวข้องทางด้านศาสนาวัฒนธรรม ประเพณีแต่พระสงฆ์ไม่ควรยุ่งเกี่ยวกับการเมืองเพราะขัด

พระธรรมวินัย เพราะพระสงฆ์ยังอยู่ในศรัทธาประชาชน ถือว่าเป็นผู้นำทางจิตวิญญาณ แต่ถ้าเป็นกิจกรรมงานด้านศาสนา ช่วยเหลือชุมชน ควรมีการทำงานบูรณาการร่วมกันทั้งวัด ชุมชน และเทศบาลซึ่งสอดคล้องกับบรรพต วิรลัษณ์ และคณะได้ทำวิจัยเรื่อง พระสงฆ์กับการพัฒนาสังคมในเชิงเศรษฐกิจ การเมือง การปกครอง: กรณีศึกษาวัดในกรุงเทพมหานครและฉะเชิงเทรา เพื่อทราบบทบาทของพระสงฆ์ไทยในมิติของเศรษฐกิจ สังคม การศึกษา การเมืองการปกครอง พบว่าด้านเศรษฐกิจ พระสงฆ์มีบทบาทส่งเสริมให้ประชาชนประกอบอาชีพสุจริต ไม่เบียดเบียนผู้อื่น มีบทบาทในการสอนอาชีพด้วยฝีมือ เช่น การวาดแผนโบราณ ยาสุมไพร ศิลปกรรม การก่อสร้าง เป็นต้น ด้านสังคม พระสงฆ์มีบทบาทสังคม กล่าวคือ การอบรมจริยธรรม การลดการเสพยาเสพติด การอนุเคราะห์ผู้ยากไร้ การสงเคราะห์ผู้มีปัญหาทางใจ การอนุเคราะห์ผู้เดินทาง การช่วยเหลือกิจกรรมของประชาชน เช่น การใช้สถานที่ของวัดเป็นที่เก็บพัสดุ เก็บของศักดิ์สิทธิ์ อนุเคราะห์สัตว์เลี้ยง ให้ยืมเครื่องใช้ เป็นต้น และยังมีบทบาทในการพัฒนาชุมชนอีกด้วย ด้านการศึกษา พระสงฆ์มีบทบาทด้านการศึกษาหลายประการ กล่าวคือ การให้ความรู้แก่พระสงฆ์และประชาชนทั้งภายในและภายนอก การสร้างโรงเรียนในวัด เป็นต้น ด้านการเมืองการปกครอง พระสงฆ์มีบทบาททางอ้อม ในเชิงเหนี่ยวนำกับการปฏิบัติที่ไม่สอดคล้องกับธรรมะ

ประเด็นการทำกิจกรรมระหว่างวัดกับองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นพระสงฆ์ส่วนใหญ่ความคิดเห็นว่าวัดขนาดเล็กหรือสำนักสงฆ์ จะไม่ได้งบประมาณจากการเมืองส่วนท้องถิ่นแต่เป็นไปในลักษณะของการร่วมทำบุญกับทางวัดเป็นการส่วนตัวหรือมาร่วมทำบุญในช่วงเทศกาลของการหาเสียงเลือกตั้ง เป็นต้น มีเพียงบางวัดที่ได้รับเงินสนับสนุนจากนักการเมืองส่วนท้องถิ่นในลักษณะที่แตกต่างและหลากหลายรูปแบบ อาทิเช่น ได้รับเงินในกิจกรรมทางด้านศาสนาและวัฒนธรรม ประเพณี ประจำปี เช่น งานแห่เทียนพรรษา เงินอุดหนุนสนับสนุนในรูปแบบการบริจาคค่าน้ำค่าไฟ ช่วยเหลือเงินค่าใช้จ่ายในการบูรณะซ่อมแซมเสนาสนะของวัด เป็นต้น

ซึ่งสอดคล้องกับผลการวิจัยของสุขุม เฉลยทรัพย์ และคณะ ได้ศึกษาบทบาทพระสงฆ์กับการพัฒนาคุณธรรมจริยธรรมตามแนวปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง ผลการศึกษาสามารถสรุปได้ว่า ปัจจัยที่ส่งผลต่อบทบาทพระสงฆ์กับการพัฒนาคุณธรรมจริยธรรมตามแนวปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงแบ่งเป็น 2 ประเด็น 1 ปัจจัยที่ส่งเสริม คือ ความร่วมมือกันทั้งพระสงฆ์และพุทธศาสนิกชน ควรได้รับการสนับสนุนจากภาครัฐในเรื่องงบประมาณและนโยบายที่ชัดเจน การได้รับการสนับสนุนจากสถานศึกษา ความรู้ความสามารถของพระสงฆ์ เทคนิควิธีการของพระสงฆ์ ในการเทศนา ความศรัทธาที่มีต่อพระสงฆ์ และการประชาสัมพันธ์ของหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง พุทธศาสนิกชน เห็นว่าปัจจัยที่ส่งเสริมบทบาทพระสงฆ์ส่วนใหญ่อยู่ในระดับมากโดย การประพฤติตนเป็นแบบอย่างที่ดีในด้านศีลธรรมจรรยามากที่สุด รองลงมาคือ สามารถสอนหลักศาสนาธรรมทั้งทางตรงและทางอ้อมได้ ขยันหมั่นเพียรพัฒนาตนให้รอบรู้ทั้งทางโลกและทางธรรม มีบทบาทเชิงรุกในการสั่งสอนด้านศีลธรรม มีประสบการณ์ในการส่งเสริมคุณธรรมจริยธรรม มีความเป็นผู้นำในชุมชน ท้องถิ่น มีสมณศักดิ์สูง หรือตำแหน่งทางสงฆ์สูง บวชเรียนมานานหลายพรรษา ให้การช่วยเหลือ บรรเทาปัญหาแก่ชาวบ้าน และมีบุคลิกภาพที่น่าเลื่อมใสศรัทธา และมีเพียงประเด็นเดียวที่อยู่ในระดับปานกลาง คือ มีชื่อเสียงด้านอภินิหาร การให้โอวาท ๒ ปัจจัยที่เป็นอุปสรรค คือ การขาดงบประมาณ การขาดความรู้ของพระสงฆ์ การขาดการทุ่มเทและไม่พร้อมที่จะเสียสละของพระสงฆ์ สิ่งแวดล้อมทางเทคโนโลยีสมัยใหม่และสื่อต่าง ๆ ที่ดึงความสนใจไปจากเรื่องคุณธรรมจริยธรรม และสภาพทางเศรษฐกิจ การไม่ยอมรับของสังคมในหลักคำสอนของพระสงฆ์ ความไม่เข้าใจเรื่องเศรษฐกิจพอเพียง การขาดสื่อประชาสัมพันธ์ และการขาดการสนับสนุนจากภาครัฐ ผู้นำท้องถิ่นและสถาบันการศึกษา พุทธศาสนิกชน เห็นว่าปัจจัยที่เป็นอุปสรรคต่อบทบาทพระสงฆ์มากที่สุด คือ การขาดความใส่ใจ สนใจในเรื่องศาสนา คนไม่เข้าวัด รองลงมาคือพระสงฆ์บางรูปปฏิบัติตนไม่เหมาะสม การหมดความศรัทธาเลื่อมใสในตัวพระสงฆ์ และไม่ได้รับการส่งเสริมสนับสนุนจากภาครัฐและหน่วยงานต่าง ๆ และวิธีการรูปแบบ เนื้อหาในการสอนไม่น่าสนใจ

ข้อเสนอแนะ

จากผลการวิเคราะห์และสรุปผลการศึกษาเกี่ยวกับพระสงฆ์กับการเมืองท้องถิ่น กรณีศึกษาเทศบาลนครเชียงราย จังหวัดเชียงราย ผู้วิจัยมีข้อเสนอแนะการวิจัย ดังนี้

1. พระสงฆ์ในเขตเทศบาลนครเชียงรายมีส่วนร่วมกับการเมืองส่วนท้องถิ่นในงานที่เกี่ยวข้องทางด้านศาสนา วัฒนธรรม ประเพณี วัดขนาดใหญ่หรือเจ้าอาวาสมีชื่อเสียงจะได้รับเงินสนับสนุนจากนักการเมืองส่วนท้องถิ่นในลักษณะที่แตกต่างและหลากหลายรูปแบบ อาทิเช่น ได้รับเงินในกิจกรรมทางด้านศาสนาและวัฒนธรรม ประเพณี ประจำปี เช่น งานหาเทียนพรรษา เงินอุดหนุนสนับสนุนในรูปแบบการบริจาคค่าน้ำค่าไฟ ช่วยเหลือเงินค่าใช้จ่ายในการบูรณะซ่อมแซมเสนาสนะของวัด เป็นต้น ในขณะที่วัดขนาดเล็กหรือสำนักสงฆ์ จะไม่ได้เงินบริจาคจากนักการเมืองส่วนท้องถิ่น ยกเว้นบางวัดที่ได้รับเงินบริจาค ในลักษณะของการร่วมทำบุญกับทางวัดการส่วนตัวหรือมาร่วมทำบุญในช่วงเทศกาลของการหาเสียงเลือกตั้งเท่านั้น

ผู้วิจัยจึงมีความเห็นว่าการเมืองส่วนท้องถิ่นควรให้การสนับสนุนด้านงบประมาณแก่ทุกวัดตามความจำเป็น

2. ผลจากการวิจัยพบว่าพระสงฆ์มีความสนใจและการมีส่วนร่วมทางการเมือง มีการติดตามการเมืองทั้งระดับท้องถิ่นและระดับชาติมาตลอด แต่ไม่เห็นด้วยที่จะให้พระสงฆ์มีสิทธิเลือกตั้ง โดยมีความคิดเห็นว่าถ้าพระสงฆ์สามารถเลือกตั้งได้ ก็มีสภาพไม่ต่างกับชาวบ้าน ถ้าพระสงฆ์ยุ่งกับการเมืองมากดูไม่ตัวอย่างเช่น ประเทศพม่าและธิเบต ความวุ่นวายจะเกิดขึ้นได้ ในขณะที่พระสงฆ์บางรูปแสดงความคิดเห็นว่า ถ้ามีกรอบกติกาชัดเจน ก็เห็นว่าสมควรให้พระสงฆ์มีสิทธิเลือกตั้งได้เหมือนประเทศศรีลังกาเพราะเป็นประชาธิปไตยอย่างแท้จริง แต่ถ้าให้เลือกเป็นฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งย่อมเป็นผลเสียมากกว่า

ส่วนประชาชนชุมชนส่วนใหญ่แสดงความคิดเห็นว่าพระสงฆ์ควรมีสิทธิเลือกตั้งเพราะพระสงฆ์ก็เป็นพลเมืองคนหนึ่งถือบัตรประชาชนและพระสงฆ์จะมีส่วนช่วยคัดกรองคนดีเข้าสู่สภาได้ และปัจจุบันพระสงฆ์เก่งๆมีจำนวน

มาก และพระสงฆ์บางรูปเก่งกว่านักการเมืองแต่ถูกตีกรอบไว้ในพระธรรมวินัย และพระสงฆ์ควรมีสื่อที่จะได้คัดกรองคนดี ประชาชนก็ยิ่งศรัทธาพระสงฆ์เช่นเดิม เนื่องจากการมีสิทธิเลือกตั้งไม่มีความเกี่ยวข้องกับคุณธรรมศรัทธาของพุทธศาสนิกชนต่อพระสงฆ์

ผู้วิจัยจึงมีความเห็นว่ามหาเถรสมาคมและภาครัฐควรพิจารณาทบทวนกฎหมายให้พระสงฆ์มีส่วนร่วมทางการเมืองมากขึ้นหรือให้มีสิทธิเลือกตั้งแต่ควรวางกรอบกติกาให้ชัดเจน

กิตติกรรมประกาศ

จากการศึกษาวิจัยเรื่องการวิเคราะห์ระบบอุปถัมภ์ของพระสงฆ์กับองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น เกิดขึ้นได้เนื่องผู้วิจัยและคณะได้ทำงานร่วมคณะสงฆ์และองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ผู้วิจัยและคณะจึงมีความสนใจว่า ระบบอุปถัมภ์ของพระสงฆ์กับองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น มีส่วนเกี่ยวข้องกันอย่างไร

ดังนั้นงานศึกษาวิจัยเรื่องการวิเคราะห์ระบบอุปถัมภ์ของพระสงฆ์กับองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น นี้ผู้วิจัยและคณะจึงได้แจกแบบสอบถามและสัมภาษณ์พระสงฆ์ และผู้นำชุมชน จำนวน 34 รูป/คน เพื่อให้ได้ข้อมูลที่ครบถ้วน

การทำวิจัยครั้งนี้สำเร็จลงได้ด้วยดีผู้วิจัยและคณะจึงขอขอบพระคุณคณะสงฆ์จังหวัดเชียงราย เทศบาลนครเชียงราย ประธานชุมชนในเขตเทศบาลนครเชียงรายที่ให้ความร่วมมือแก่ผู้วิจัยและคณะได้ทำงานวิจัยอย่างคุณค่า สามารถเป็นประโยชน์แก่พระสงฆ์ผู้บริหารของเทศบาลและผู้ที่สนใจสามารถทำการศึกษาวิจัยเกี่ยวกับการวิเคราะห์ระบบอุปถัมภ์ของพระสงฆ์กับองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น เพื่อเป็นการต่อยอดเกี่ยวกับการวิเคราะห์ระบบอุปถัมภ์ ในอนาคตต่อไป

เอกสารอ้างอิง

บรรพต วีรสัย และคณะ. 2523. **พระสงฆ์กับการพัฒนา**

สังคมในเชิงเศรษฐกิจ การเมือง การปกครอง:

กรณีศึกษาวัดในกรุงเทพมหานครและฉะเชิงเทรา,

กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาราชวิทยาลัย

เรื่องเดชาวรรณโม (ศรีประสม). พระมหา. 2553. **วัด :**

ศูนย์การเรียนรู้เพื่อลดความขัดแย้งทางสังคมใน

พระพุทธศาสนากับการแก้วิกฤติการณ์ของโลก.

กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณ-

ราชวิทยาลัย.

สุขุม เฉลยทรัพย์. 2550. **บทบาทพระสงฆ์กับการ**

พัฒนา คุณธรรม จริยธรรมตามแนวปรัชญา

เศรษฐกิจพอเพียง. รายงานการวิจัย.

กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยราชภัฏสวนดุสิต

เสกสรรค์ประเสริฐกุล. 2537. **แนวคิดประชาธิปไตย-**

ตะวันตกในประเทศไทย: ประสพการณ์และ

ปัญหาในทางปฏิบัติ. กรุงเทพมหานคร : รัฐศาสตร์

สัมมนา คณะรัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

สำนักงานเลขาธิการสภาผู้แทนราษฎร. 2537. **รวมบท**

คัดย่อผลงานวิจัยและวิทยานิพนธ์ด้านการเมือง

การปกครอง. กรุงเทพมหานคร: สำนักงาน

เลขาธิการสภาผู้แทนราษฎร.